

Dávid Ferenc és kora.

Irta : Dr. Borbély István.

(Folytatás.)

Volt a segesvári országgyűlésnek más végzése is, mely a hitfelekezetek békéltetését célozta. A mióta a politikai zavarok lefoglalták a fejedelem s tanácsosai figyelmét, a protestáns prédikátorok szakadatlan buzgalommal terjesztették kálvinista hitüket: a lutheránusokkal való összezördülések napirenden voltak, különösen a templom használata miatt volt sok egyenetlenkedés. E zavarokat elítélendő, végezte a gyűlés, hogy ahol csak egy templom és két felekezet van, istentiszteletüket naponként fölváltva végezzék. Továbbá: minthogy az urvacsora kérdésében a lutheránus és kálvinista papok közt kitört versengést az őfelsége által két év előtt elrendelt megyesi zsinat nem egyenlítette ki, 15 nappal azután, hogy őfelsége visszatért Fehérvárra, Enyedre hívassanak meg mindkét fél papjai, hol más kegyes férfiak s őfelsége egyik tanácsosa jelenlétében vitatkozás tartassék. A meghatározott zsinat Nagyenyedre április 9-én gyűlt össze. Elnök a fejedelem megbízásából Blandrata György volt.

Miért éppen Blandrata? Hiszen ő nem volt itt az előzményeknél; eddigi erdélyi szereplése sem volt ilyen irányú. Hát az igaz, hogy a magyar történelemben eddig csak mint diplomata szerepelt, de külföldi élete majdnem kizárólag reformátori működésével állott kapcsolatban. Miután Izabella királyné kíséretében elhagyta Erdélyt, öt évet töltött Genfben s Kálvinnal élt bizalmas barátságban. Látta Servetót máglyán kisenvedni, ismerte a libertinusok tanításait s titokban értesült az örökös rettegés miatt idő előtt elsorvadt Socinus Laelius elveiről. 1558-ban már oly biztosnak érezte pozícióját Genfben, hogy nyílt vitát mert állani Kálvinnal Krisztus személyéről. Bátorsága vesztét okozta, mert a városi hatóság gyanuba

fogta s börtönbe akarta juttatni. Csak nehezen tudott elmenekülni. Útját Lengyelország felé irányozta.* Lengyelországban ez időben kezdett elterjedni a szocinianus reformáció. E mozgalom élén Stancaró állott, ki legelőször Pinczow vidékét térítette át. Amikor Blandrata megérkezett, már folyt a küzdés Krisztus embersége vagy Isten voltaért. Ő azzal kezdett a vitához, hogy az 1560-ki zsinat elé írásba foglalt tételeket terjesztett, melyekben a trinitasnak genfi magyarázatát hibáztatta. A különben is forrongó kedélyek erre a váratlan és határozott nyilatkozatra még nagyobb zavarba jöttek és siettek értesíteni Kálvint. Kálvin sok levélben intette óvakodásra a lengyel urakat. Beavatkozása azonban egyelőre nem járt elég eredménnyel, mert az 1561-ben Pinczowban tartott zsinat nem tudja egyik félt sem elítélni. Újabb levelek s nyilatkozatok után a többségre jutott kálvinisták Krakkóban diadalmaskodtak; Blandrata Lismanininek birtokára vonúlt vissza. 1563 elején a pinczowi zsinat az előbb még legyőzöttnek szolgáltatott igazat s megengedte, hogy híveit saját fősége alatt külön egyházba tömörítse, maga pedig fölvegye a „kir. lengyelországi esperes“ címet. A kálvinista párt emiatt épen hatalmas támadásra készült ellene, midőn Blandrata fejedelmi meghívásra Erdélybe távozott s helyét Pauli Gergelynek adta át. Amikor tehát János Zsigmond az enyedi zsinat elnökévé nevezte ki, Blandrata e tisztét nemcsak mint fejedelmi megbizott, de mint olyan theologus is végezte, akinek múltjához önálló felekezet alakítása fűződött. Természetesenek találhatjuk ennél fogva azt a törekvését, mellyel a két veszekedő fél között saját elveinek ilyekezett érvényt szerezni. Ennek elérésében nagy segítségére volt diplomata jártassága.

Abban a fejedelmi íratban, mely Blandrata megbízásáról szólt, egyebek mellett az volt, hogy a közbékesség kedvéért kívánatos volna a vitatkozóknak megegyezniök, ha azonban ez nem fog sikerülni, szintén a közbékességért a lutheránusok is, meg a kálvinisták is válasszanak tetszésük szerint való püspököt, akinek azonban ezentúl engedelmességgel tartoznak. A megbízó levélnek e pontja kapóra jött Blandratának s mielőtt vitára bocsátotta volna az úrvacsorát illető kérdéseket, Alesiust elmozdítá superintendensi állásából. Ismerve Blandratának későbbi szereplését, ez eljárásban esetleg láthatunk tendenciát is, de attól a törvényszerűséget meg-

* Arról, hogy közben Erdélyben is megfordult, a haldokló Izabellán segíteni — előbb már volt szó.

tagadnunk lehetetlen. Hiszen mi egyébről volt itt szó, mint közös vagy pedig külön-külön püspökségről? Nos, nem magától értetődő, hogy *ezt* a kérdést mindaddig nem teheték vita tárgyává, amíg jogszerinti közös püspök van. Előbb mindenféle kötelék alól föl kellett szabadítani a vita objektumát, csak azután kerülhetett vitára a sor. A fennmaradt emlékek szerint a két fél közötti föltérés ez volt: vajjon az úrvacsorában Krisztus teste és vére valósággal avagy csak jelképileg van jelen? Ezt pedig eldönteni — noha a fejedelmi irat szerint „a hit cikkeit csak Isten vitágos ígéivel szabad bizonyítani, ígét ígével magyarázni, a szentírás szokott kifejezéseit használva, mert a mi azon kívül van, hamis vagy gyanús“ — semmiképen sem tudták. Mikor erről Blandrata megbizonyosodott, elrendelte a püspökök megválasztását. 1564 április 10-én Dávid Ferenc kálvinista, Hebler Mátyás lutheránus püspökké kiáltatott ki.

Ez intézkedéseket június 4-én a tordai országgyűlés a következő formában törvényesítette: „ezentúl mind a lutheránusok, mind a kálvinisták teljes vallásszabadságot élvezzenek, úgy azonban, hogy egyik felekezet papja se erőszakolhassa hitét egyházközönségére, ha az vele ellenkező értelmet vall s mindenik saját hitén levő papot tarthasson.“ A római katolikus és lutheránus hitvallás szabadon gyakorolhatása mellé ezzel ki volt mondva a kálvinista vallás szabadsága is. Végeztek a rendek ugyancsak a gyűlésen egyebet is, ami Erdélyben most először törvényesíté a protestáns felekezet szerint alakult két egyházat: „Jövőben mindkét félnek szabad legyen akár a kolozsvári, akár a szebeni vallást és hitfelfogást követni, de úgy, hogy ha valamely királyi vagy mezőváros a népet arra kényszeríteni akarná, azt ne tehesse, de bárminő vallást akar követni valamely királyi vagy mezőváros és falú, olyan vallású prédikátort tarthasson, az ellenkező vallásút pedig elmozdíthassa. Ez tartassék meg a szebeni eklézsiák kebelében is. Aki pedig a szebeni vagy kolozsvári eklézsia hitfelfogásához akar csatlakozni, vagy urvacsorát aszerint venni, a szebeni eklézsia superintendensi kerületében levő falúból urvacsora vétel végett mehessen át a kolozsvári hitvalláshoz tartozó falúba, ellent nem állván senki akadályozása, neheztelése, bántalmazó gúnyja, sőt nevetése is.“ E végzésben külön van említve a kolozsvári és szebeni egyház vallása, valamint a kolozsvári és szebeni hitvallás területe. A felosztás itt kétségtelenül nemzetiségi alapon történt s Dávid Ferenc általa újra az erdélyi ma-

gyarság egyik legelőkelőbb személyisége lett. A jövődő remények perspektívája ezuttal épp oly nagyszerű látványt nyújthatott törekvő lelkének, mint kezdő reformator korában. Most épen azon napok valamelyikén, hogy püspöki állását elfoglalta, érkezett meg Kálvin János halálának (megh. 1564. máj. 27.) híre. Mint minden alkalommal, úgy ezúttal is, a hátramaradott érdekeltek hozzáálltak az örökség számbavevéséhez. E munka közben Dávid Ferenc észrevétlenül Blandrata érdekeinek lett előmozdítója. S hogy terveik megvalósíthatásához meglegyen a kellő alkalom is, a végzet két hónap mulva elragadta az élők közül Ferdinándot. Az erdélyi kálvinista egyház a bekövetkezendő zavaros időkbén szilárdult meg s ekkor kezdett csirázni a Blandrata által elplántált szociniánizmus is.

Melius, a magyar kálvinizmusnak ez a határszéli őre, ki mindezen eseményeket jól láthatta, bizonyára nem szívesen vette, hogy bajtársa, hitrokona s közös ügyüknek Erdélyben ékesszavú képviselője: Blandrata révén lett püspökké. Tartva az eshető bajjoktól, nem minden utógondolat nélkül pártfogolta az ifjú Károlyi Pétert, ki épen most tér haza Wittenbergből, valamint a Sárospatakon tartózkodó Szikszói Fabritius Balázst a kolozsvári iskolához tanítókül . . .

Az unitárius.

Az az antitrinitárizmus, melyből később a sociniánus, majd pedig az unitárius hitvallás fejlődött s melyet Kolozsváron már 1565-ben prédikáltak,¹ közvetve Servetoig nyúlik vissza. Legalább a kiindulási állapot nála kell keresnünk; maga Blandrata is tőle tanulta tételeit. Nem célunk ezuttal részletesen ismertetni Serveto dogmatikáját, azonban a következők helyes megértése végett legalább a főbb állításokat szükség megemlítenünk. Az 1553-ban

¹ *Bazilius* István írta 1568-ban. „Egy néhány kérdések a keresztyeni igaz hitről stb.“ c. könyve dedicatiójának iii lapján: „Irasimnak (t. i. e. könyvének) nyomtatására ez ok is indított, hogy sok káromlásokat és szidalmakat hallottam az igaz tudomány ellen, melyet sok bölcs lelkipásztorokkal egyetemben Istennek ajándékából itt Kolozsvárott három esztendőől fogva hirdetek. Azoknak patvarok ellen akartam távol embereknél megmenteni tudományomat.“

A Gyulafehérváron tartott második hitvitának Heltai által kinyomtatott jegyzőkönyve V₃² lapjain Békés Gáspár mondta Blandratának: „D. Doctor, Tu per Deum sanctum a tribus annis semper ita dixisti et docuisti. Testis est Serenissimus Princeps et tota eius aula.“

megjelent Christianismi Restitutio ép olyan rendszerű munkája, mint Kálvinnak saját Institutiója. A C. Restitutio anonym jelent meg, Melanchton valaki mást is gyanúsított a szerzőséggel, azonban Kálvin — régebbi levelezései alapján — ráismert Michael Servetus Villanovanus igazi személyére. Ez a könyv rendszeres foglalatja annak a közvetítő iránynak, mely a genfi libertinusokat s a kávinistákat egyesíteni törekedett. Három főrésze oszlott. Az első rész a logosról; a második a Fiu istenségéről; a harmadik pedig a keresztségről szólott. Az első kettő tisztán elméleti speculatio Aquinoi Tamás dialektikája szerint, átszöve platonai és pythagoreus reminiscenciákkal. A logosról azt vallja, hogy az ideális racio, vagyis a mindent teremtő és megtartó isteni szellem, röviden; minden dolog lényege. Istent ő tulajdonképen nem atyának vallja, rávonatkoztatva óvatosan kerül minden alkalmat, hol e szóval kellene élnie: persona. Ez az isteni lényeg a Krisztusban öltött formát, a Krisztusban jelent meg s mi csak a Krisztusi megnyilatkozás útján szerezhetünk róla tudomást. Az olvasó itt nehogy a zsidó Jézusra gondoljon, Serveto egyelőre egészen figyelmen kívül hagyja őt. Akiről itt szó van, az a Krisztus a világteremtésekor létesült, ezért mondja a biblia, hogy Krisztus minden létező, tehát megjelenési formával bíró dolognak kezdete és vége. Ez elvont okoskodás megértésére Serveto kitünő példát használ. Azt mondja, hogy az itt tárgyalt Krisztus az a világosság, mely a természetet élteti, táplálja. Minden, ami létezik, a világosság következtében létezik. Azonban ez a minden, tehát a világosság is, meg a természet is: az istenség maga; különbség csak annyi, hogy ez utóbbiak az istenségnek Krisztus által formát nyert valóságai. Krisztusban két tényező egyesült: az erő és az anyag. Az a kérdés már most, hogy az isteni lényeg, mely Krisztussal s Krisztus útján az emberekkel közöltetett, ezt a közlődést miképen végzi? Serveto itt a szentlélek közvetítő szerepét kapcsolja rendszerébe. A protestáns szentháromsági tanok helyébe eképen állítja a saját felfogása szerint való trinitást. Azonban a Christianismi Restitutio ennyivel nem végződik be. A harmadik és utolsó rész a keresztségről szólott. Az erről való magyarázatban abból a római katolikus tételből indult ki, hogy csak annak a vétke lehet saját magára elkárható, aki tudatosan vétkezik. Ez a tudatosság a keresztség fölvételevel kezdődik. A szokás azt tartja, hogy a keresztelést csecsemőkön kell elvégezni. Ez nem helyes, mert a gyermeknek nincs meg

ez aktushoz szükséges előkészülete. Prédikációk hallgatása, a szentlélek ténykedése, a bűnbánat s a konfirmációs oktatás kell, hogy megelőzzék a keresztséget, melynek ideje a 30-ik életév körül érkezik el.

Ezek a fontosabb állítások. Ami első tekintetre a kálvinizmus ellentétjéül látszik, valóban a következő. Serveto azt hiszi, hogy a teremtéskor az isteni őserő legelsőbben is az anyagot projiciálta önmagából, az anyagnak ezt az ősi formáját Krisztusnak nevezi s azt állítja, hogy ez az anyag a szétválaszthatatlanul benne levő erő által annyi apró teremtményre osztatott, amennyi valósággal létezett, létezik és létezni fog. Minden ilyen teremtmény Krisztus által, vagyis az őanyagból nyerte létezését. Ennélfogva minden, ami van, Krisztus által Istentől van. Igen természetes tehát, hogy nekünk, öntudatos embereknek, nem a másodlagos őanyagot, Krisztust, hanem mindennek az ősokát, Istent, kell imádnunk. Ezzel az első teremtéssel kapcsolatban Krisztusnak bárminő érdeméről is szó sem lehet. Hanem igenis a második teremtéskor. És itt kerül Serveto rendszerébe a történeti Jézus.

(Folytatjuk.)

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Paedagogiai dolgozatok. Írta dr. Schneller István. III. kötet. Budapest, 1910. A *pedagógiai dolgozatok* első kötete Schneller pedagógiai gondolkodásának és nevelői munkásságának elvi alapjait veti meg. A második kötet széles történelmi és összehasonlító alapon a gyakorlati tanárképzés kérdésével foglalkozik. A harmadik kötet az egyetemnek történelmi alapon nyugvó s állami törvények által is biztosított szellemét magyarázza s hevesen kikel az oktatásügyi kormányzat amaz iránya ellen, mely e szellemet napról-napra mindinkább veszélyezteti.

Pedagógiai gondolkodása a *személyiség* elvén nyugszik. Ez az ő nevelési eszményének középponti és szervező gondolata. A német pedagógiai irodalomban *Linde* az, aki a nevelést a személyiség elvére alapítja. Jól esik azonban megállapítanunk, hogy *Linde* híres könyve (*Persönlichkeit s pädagogik*), melyben hevesen kikel a *Herbart* és iskolája formális fokozatai elmélete ellen, 1896-ban jelent meg; *Schneller* pedig már a 80-as évek óta hirdeti elméletét s „nem mint utánczó“ nevezi neveléstani elveit „a személyiség pedagógikájának“.

Az egyéniség és személyiség két különböző fogalom. Sokszor összezavarják, pedig különtartásuk igen fontos. „Az egyéniség egy sajátos lelki életnek minden mástól megkülönböztethető alanya és forrása“, mely csak formailag jelzi „az oszthatatlan egy élő sajátos lényt“, de tartalmáról nem szól. Az egyéniségből a nevelés fejleszti ki a személyiséget. A nevelői hatások eredménye az én tudata. Az egyénit a szerves egész a maga fennmaradása és fejlesztése érdekében teremti a kölcsönös hatások felhasználásával. Ezért minden egyes abszolút értékű, isteni célgondolat, vagy, amint a keresztény felfogás kifejezi, isten gyermeke. De feltétlen értékűvé csak úgy lesz, ha a történelem kulturális kincsét önmagába felveszi, sajátjává teszi s az egész érdekében egyéni sajátossága szerint megérti, értékeli és értéke-